

Chemie 9. třída – Chemie v čase epidemie (4)

Počtvrté zdravím žáky 9. třídy při jejich samostudiu chemie.

**A mám pro vás dobrou zprávu. Už to nebude dlouho trvat a otevřeme virtuální školu, která bude probíhat v prostředí MS Teams. Jako bonus každý z vás dostane licenci na MS Office (samozřejmě po dobu studia na naší škole).
Podrobnosti se brzy dozvítě.**

Minule jsme si rozdělili uhlovodíky, tak dnes začneme těmi základními a nejdůležitějšími a to jsou **alkany**. Kdo tuhle látku pochopí, má vyhráno, protože z alkanů odvozujeme mnoho dalších sloučenin.

Až budete vytvářet zápis do sešitu, tak tu tabulkou si **přepište ručně**, v klidu, nespěchejte u toho, abyste si zvykli na psaní vzorců v organické chemii.
A pochopitelně názvy uhlovodíků se naučte nazepamět'.

-----Zápis do sešitu-----

Alkany (parafiny)

Charakteristika:

Alkany jsou **nasycené uhlovodíky**, mají **otevřené, přímé nebo rozvětvené řetězce** a mezi atomy uhlíku pouze **jednoduché vazby**.

Alkany s přímým řetězcem tvoří **homologickou řadu** (z řec. *homologie*, tj. shoda), v níž každý následující uhlovodík se liší od předchozího o skupinu **–CH₂–** (homologický přírůstek).

Názvosloví:

První čtyři alkany mají **triviální** (historické) názvy – **methan, ethan, propan a butan**.

Názvy dalších alkanů se tvoří tak, že ke kmeni řecké číslovky přidáme koncovku **–an** (**pentan, hexan, heptan, oktan, nonan, dekan, undekan, dodekan** atd.).

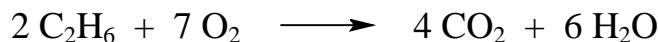
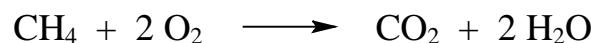
Název	Sumární vzorec	Racionální vzorec	Strukturní vzorec
Methan	CH ₄	CH ₄	<pre> H H-C-H H </pre>
Ethan	C ₂ H ₆	CH ₃ CH ₃	<pre> H H H-C-C-H H H </pre>

Propan	C ₃ H ₈	CH ₃ CH ₂ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \\ & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & \\ & \text{H} & \text{H} & \text{H} \end{array} $
Butan	C ₄ H ₁₀	CH ₃ (CH ₂) ₂ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \\ & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & \\ & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \end{array} $
Pentan	C ₅ H ₁₂	CH ₃ (CH ₂) ₃ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \\ & & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & & \\ & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \end{array} $
Hexan	C ₆ H ₁₄	CH ₃ (CH ₂) ₄ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \\ & & & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & & & \\ & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} & \text{H} \end{array} $
Heptan	C ₇ H ₁₆	CH ₃ (CH ₂) ₅ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} \\ & & & & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & & & & \\ & \text{H} \end{array} $
Oktan	C ₈ H ₁₈	CH ₃ (CH ₂) ₆ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} \\ & & & & & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & & & & & \\ & \text{H} \end{array} $
Nonan	C ₉ H ₂₀	CH ₃ (CH ₂) ₇ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} \\ & & & & & & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & & & & & & \\ & \text{H} \end{array} $
Dekan	C ₁₀ H ₂₂	CH ₃ (CH ₂) ₈ CH ₃	$ \begin{array}{c} & \text{H} \\ & & & & & & & & & \\ \text{H}-\text{C} & -\text{C} & -\text{C}-\text{H} \\ & & & & & & & & & \\ & \text{H} \end{array} $

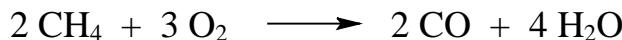
Ze sumárních vzorců alkanů se dá odvodit jejich **obecný vzorec** – C_nH_{2n+2} (kde n je počet atomů uhlíku v řetězci).

Vlastnosti:

- vlastnosti alkanů závisí na **délce řetězce** – s přibývajícími atomy uhlíku v řetězci roste **teplota tání a teplota varu**
  - C₁ – C₄** (první čtyři alkany), tj. methan, ethan, propan a butan jsou plyny
  - C₅ – C₁₇**, tj. od pentanu do heptadekanu jsou kapaliny
  - vyšší alkany **C₁₈ a výše**, tj. od oktadekanu jsou tuhé látky
- jsou přítomné především v **zemním plynu a ropě**
- všechny alkany mají **menší hustotu než voda**
- jsou **bezbarvé, nerozpustné ve vodě**, ale sami jsou **dobrými rozpouštědly**
- jsou **snadno zápalné a na vzdachu hořlavé**
- jejich **dokonalým spalováním** (při dostatku kyslíku) vzniká **oxid uhličitý a voda** (při reakci se uvolní značné množství tepla)

- nedokonalým spalováním** (při nedostatku kyslíku) vzniká **prudce jedovatý oxid uhelnatý**

- reaktivita** alkanů je **poměrně malá**, reagují většinou až při vyšších teplotách (proto dřívější název **parafiny** z latinského *parum afinis* – málo slučivý)

Učivo o alkanech najdete v učebnici Základy chemie 2 na straně 36 a 37.

Lépe je to vysvětleno v online učebnici **Chemie 9** na stranách **36 až 38**, kde je to i s interaktivními cvičeními, která si vyplňte ☺.

The screenshot shows a web-based learning environment for chemistry. On the left, there's a toolbar with various icons for navigation and editing. The main content area is divided into several sections:

- 1. UHLÍKOVÝKY NASYCENÉ**: A title card with a cartoon character.
- ALKANY**: A section with a definition: "Uhlíkovky, které v stejném řetězci obsahují pouze jednoduché vazby, se nazývají alkany." It includes a diagram of three cartoon characters holding hands.
- NÁZVY OSLOVY ALKANŮ**: A note: "Nejdůležitějším uhlíkovkem je methan. Od něj budeme odvozovat i následující uhlíkovky v řadě." Below is a table showing the structure and name of the first four alkanes:

název	strukturní	Vzorec	racionální	simplifikace
methan	H	CH ₄	CH ₄	
ethan	H-C-H	CH ₃ -CH ₃	CH ₃ CH ₃	
propan	H-C-C-H	CH ₃ -CH ₂ -CH ₃	CH ₃ CH ₂ CH ₃	
butan	H-C-C-C-H	CH ₃ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₃	CH ₃ CH ₂ CH ₂ CH ₃	
pentan	H-C-C-C-C-H	CH ₃ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₃	CH ₃ CH ₂ CH ₂ CH ₂ CH ₃	
- Tvorba uhlíkového řetězce**: A diagram showing the step-by-step construction of an ethane molecule from two methyl groups.
- Názvy uhlíkovky**: A note: "Názvy uhlíkovky jsou vždy vlastní jméno, které se nazývá hranou." Below is a note: "nahrazení atomu uhlíku atomem vodíku a doplnění názvu vodíku" followed by a note: "nahrazení atomu uhlíku atomem vodíku v řadě, potéžež tak, že nahrazené jde vodíkovým atomem uhlíku a zbytek všech atomů uhlíku deplete atomy vodíku - získáme tak ethan."
- Takto můžete postupovat dometenoučko. Zjistíme, že každý následující člen této řady je doplněn přesně o skupinu CH₃.**
- Alkanový název je vždy zakončen -an.**
- Příklad zápisu alkany mají názvy triviální (historické). Jsou to: methan CH₄, ethan CH₃-CH₃, propan CH₃-CH₂-CH₃, butan CH₃-CH₂-CH₂-CH₃.**
- U dalších alkany je zakončení -an přidáno ke knesmu názvu pocházejícemu z řeckých názvů číslovek (pentan, hexan, heptan, oktan, nonan, dekan).**
- VZOREC ZAKLADNÍCH ALKANŮ**: A table showing the general formula for each alkane:

název	strukturní	Vzorec	racionální	simplifikace
methan	H	CH ₄	CH ₄	
ethan	H-C-H	CH ₃ -CH ₃	CH ₃ CH ₃	
propan	H-C-C-H	CH ₃ -CH ₂ -CH ₃	CH ₃ CH ₂ CH ₃	
butan	H-C-C-C-H	CH ₃ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₃	CH ₃ CH ₂ CH ₂ CH ₃	
pentan	H-C-C-C-C-H	CH ₃ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₃	CH ₃ CH ₂ CH ₂ CH ₂ CH ₃	
- Zákonem řetěznicového vzorce hexanu, heptanu, oktana, nonanu a dekanu, odvoz z nich vzorce racionalní a vypočítajte vzorce souřadné (metodou kroků).**
- například uhlíkovky anglyk - sestavte hydrocarbon (vzorek) Andree kouhou název - der gesättigte Kohlenwasserstoff**

On the right side of the screen, there's a sidebar titled "UHLÍKOVÝKY NASYCENÉ" which contains a summary of the steps for naming alkanes:

- Postup tvorby vzorce z názvu uhlíkovky
- Postup tvorby vzorce uhlíkovky
1. Z názvu hexanu vymístíme, že se jedná o uhlíkovkou s šesti atomy uhlíku v řadě.
2. Napišeme tedy řetěz uhlíkových atomů: C-C-C-C-C-C.
3. Zakončení -an máli, že se v uhlíkovém řetězci vyskytuje pouze jednoduché vazby C-C-C-C-C-C.
4. Doplníme vazby tak, aby byla zachována čtyřvalentní atomy uhlíku.
5. K výběru vodíkům z atomů uhlíku je zadována podmínka, že vodíkům musí být všechny vazby uhlíku a vodíku a jejich počty napiseny do indexu za znaku vodíku.

Below this, there's another section for "Postup tvorby názvu uhlíkovky" with similar steps and notes.

At the bottom, there's a footer with navigation links and a search bar.